

دانشگاه الزهراء (س)

دانشکده الهیات

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته فلسفه گرایش فلسفه و کلام اسلامی

عنوان

رابطه امامت و خاتمیت در آموزه شیعی

استاد راهنما

دکتر اعلی تورانی

دانشجو

سیمین سادات وهاب زاده مقدم

اسفند ماه سال 1390

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه الزهرا(س)

دانشکده الهیات

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته فلسفه گرایش فلسفه و کلام اسلامی

عنوان

رابطه امامت و خاتمیت در آموزه شیعی

استاد راهنما

دکتر اعلی تورانی

استاد مشاور

دکتر مهناز امیرخانی

دانشجو

سیمین سادات وهاب زاده مقدم

اسفند ماه سال 1390

کلیه دستاوردهای این تحقیق متعلق به دانشگاه
الزهر است

تقدیم

به ساحت والا و مقدس حضرت ولی عصر عجل الله تعالی شریف.

رهرو منزل عشقیم و ز سر حد عدم تا به اقلیم وجود این همه را آمده‌ایم
بدین وسیله از زحمات استاد راهنما گرانقدرم جناب آقای دکتر تورانی و استاد مشاور عزیزم
سرکار خانم دکتر امیرخانی که در تدوین این رساله کمال یاری و همراهی را داشته‌اند قدردانی و
تشکر می‌کنم؛ و همچنین از پدر و مادر دلسوز و مهربانم که همیشه در طول تحصیل مشوق و
یاورم بودند، و از همسر مهربانم که من را با صبر و بردباریش یاری رساند کمال تشکر را دارم.

چکیده

مسأله امامت و خاتمیت یکی از مباحث سرنوشت ساز در حوزه دین شناسی است . اهتمام بسیاری از فیلسوفان و متکلمان با رویکردهای متفاوت به مسأله « رابطه میان امامت و خاتمیت » نشان دهنده اهمیت این موضوع است. از آنجا که مسأله خاتمیت و امامت مستند بر شواهد عقلی و نقلی فراوان - اعم از قرآن و روایت - می باشد این موضوع جزء ضروریات دین اعلام شده است. درباره تفسیر و رابطه آن دو، رهیافت‌های مختلفی وجود دارد و نسبت به دوره‌های قبل بحث بر انگیز و پر چالش تر شده است. از طرفی متفکران پیشین با پشتوانه برخی ادله درون دینی و عرفانی مسأله خاتمیت و امامت را مفروض گرفته بودند؛ اما در دوره اخیر آرای مختلف و نقدهای برون دینی وارد شده بر این موضوع، بحث‌های دامنه داری را در کلام جدید اسلامی ایجاد کرده که توجه به آنها ضرورت دارد. در نوشتار حاضر متکلمان شیعی به طور کلی به معنای اعم، امامت را مقدم بر خاتمیت دانستند و به معنای اخص، دنباله رو خاتمیت می‌دانند . پس می‌توان گفت این دو (امامت و خاتمیت) نزد متکلمین شیعی ملازم یکدیگر می‌باشند.

کلید واژه: امامت، خاتمیت، ولایت، وحی، متکلمین شیعی

باسمه تعالی
فهرست مطالب

صفحه	عنوان
1	مقدمه.....
2	1-مسئله پژوهش.....
2	2- پرسش‌های پژوهش.....
3	3- اهداف پژوهش و ضرورت آن.....
3	4- فرضیات پژوهش.....
4	5- پیشینه پژوهش.....
5	فصل اول: کلیات.....
6	1-1- مقدمه.....
6	2-1- امامت.....
7	1-2-1- ضرورت وجود امام.....
9	2-2-1- امامت در قرآن.....
10	3-2-1- نیاز به رهبری و نظام امامت و ولایت.....
11	3-1- نبوت.....
11	1-3-1- بیان مرحوم علامه طباطبایی در علت بعثت انبیاء و فرستادن کتاب.....
13	2-3-1- تفاوت نبی و امام.....
16	4-1- خاتمیت.....
17	1-4-1- مفهوم اصطلاحی خاتمیت.....

182-4-1- ضرورت خاتمیت
195-1- عصمت
201-5-1- عصمت قبل از زمان امامت
212-5-1- عصمت امام
223-5-1- بیان خواجه نصیرالدین طوسی در باب عصمت
234-5-1- دلایل خواجه طوسی بر وجوب عصمت امام
245-5-1- دلایل عقلی بر عصمت انبیاء
246-5-1- دلایل نقلی بر عصمت انبیاء
256-1- ولایت
262-6-1- معنای اصطلاحی ولایت
263-6-1- ولایت منفی
274-6-1- اقسام ولایت
295-6-1- ولایت انبیاء و اولیای الهی
297-1- وحی
308-1- معجزه
311-8-1- رابطه منطقی میان معجزه و ادعای نبوت
33فصل دوم: رابطه میان امامت و خاتمیت
341-2- مقدمه
352-2- امامت و اصول دین
373-2- رابطه امامت، نبوت و خاتمیت در قرآن
434-2- نظر شیعه در باب رابطه امامت و خاتمیت
465-2- نظر شیخ مفید در باب خاتمیت

- 47 6-2- نظر فخر رازی در باب امامت.....
- 48 7-2- نظر شیخ طوسی در باب نبوت و امامت.....
- 49 8-2- ضرورت وجود امام و نبی از نظر علامه حلی.....
- 51 9-2- نظر صدرالمتهلین در باب ضرورت وجود امام.....
- 57 1-9-2- استدلال صدرالمتهلین به قاعده امکان اشرف در باب امامت.....
- 61 10-2- طریق برهان اسفار اربعه بر خاتمیت.....
- 62 11-2- دیدگاه‌های برخی از متفکران معاصر شیعه در باب خاتمیت.....
- 63 1-11-2- دیدگاه سروش.....
- 64 2-11-2- دیدگاه شریعتی.....
- 66 3-11-2- دیدگاه شهید مطهری.....
- 68 12-2- عدم تعارض اعتقاد به امامت و خاتمیت.....
- 70 فصل سوم : بررسی چالش‌ها و تعارض‌ها.....
- 71 1-3- مقدمه.....
- 2-3- چالش اول - آیا با ختم نبوت نیاز به امام نیست و به وسیله عقل و اجتهاد می‌توان
- 72 دین را تکمیل کرد؟.....
- 73 1-2-3- نظرات برخی متفکران معاصر در باب خاتمیت.....
- 73 1-1-2-3- نظریه سروش.....
- 74 2-1-2-3- ارزیابی و نقد دیدگاه سروش در باب ختم نبوت.....
- 77 3-1-2-3- نظریه اقبال لاهوری.....
- 79 4-1-2-3- نظریه استاد مطهری.....
- 81 3-3- چالش دوم - آیا خاتمیت با مرجعیت علمی و دینی امامان ناسازگار است؟.....
- 82 1-3-3- امامت به معنای مرجعیت علمی.....

- 84 2-3-3- ناسازگاری مرجعیت علمی با خاتمیت.....
- 4-3- چالش سوم - آیا عصمت، حق تشریح امام، ارتباط با غیب و ختم نبوت را نقض
 87 می‌کند؟.....
- 94 1-4-3- ناسازگاری الهام و ولایت باطنی امام با خاتمیت.....
- 96 5-3- چالش چهارم - تأثیر یا عدم تأثیر ولایت و امامت در خاتمیت چگونه است؟.....
- 97 1-5-3- بررسی نظریه‌ی سروش.....
- 102 3-5-3- ولایت، پشتوانه نبوت و امامت.....
- 105 4-5-3- دیدگاه استاد مطهری در باب ولایت.....
- 105 5-5-3- دیدگاه اقبال لاهوری در باب ولایت.....
- 106 6-5-3- ولایت در قرآن و حدیث.....
- 108 7-5-3- ولایت در عرفان.....
- 109 8-5-3- رابطه ولایت و نبوت.....
- 113 9-5-3- ولایت از منظر ملاصدرا.....
- 115 10-5-3- ثمره پذیرش ولایت.....
- 6-3- چالش پنجم - آیا با شروع دوره عقل و علم و ختم نبوت، بشر به تفسیر امام از وحی
 116 نیازی ندارد؟.....
- 117 1-6-3- تفسیر خاتمیت از نظر اقبال.....
- 117 1-1-6-3- نقد مطهری بر خاتمیت اقبال.....
- 118 2-1-6-3- مطهری و تفسیر خاتمیت.....
- 119 2-6-3- نظریه سروش درباره ماهیت وحی.....
- 121 1-2-6-3- نقد نظریه سروش درباره ماهیت وحی.....
- 124 3-6-3- تفاوت وحی و تجربه دینی.....

1261-3-6-3- تجربه دینی ملازم وحی نه عین آن
1252-3-6-3- اختصاص نداشتن تجربه دینی به زمان وحی
1263-3-6-3- اطمینان بخشی وحی
1264-3-6-3- غیر اختیاری بودن وحی
1284-6-3- فرق تجربه دینی پیامبر(ص) با تجربه دینی مردم
1295-6-3- وحی انبیاء
1306-6-3- معجزه دلیل نبوت
1344- بحث و نتیجه گیری
1375- منابع

مقدمه

امروزه یکی از مهمترین مباحث کلامی در جهان اسلام مسئله خاتمیت و امامت است که می‌توانیم بگوییم بحث برانگیزترین و اختلاف‌انگیزترین واقعه در تاریخ اسلام است. که نخستین دسته بندی و انشعاب در میان مسلمانان بعد از رحلت پیامبر اکرم(ص) از این مسأله نشأت گرفته است. تلقی و فهم عمومی مسلمانان از خاتمیت، امامت، نبوت و شریعت این بوده که پس از پیامبر و شریعت اسلام، پیامبر و شریعت دیگری نخواهد آمد و تا وقتی که زندگی دنیوی برقرار است، انسان‌ها باید نظام اعتقادی و عملی خود را مطابق شریعت اسلام تنظیم کنند. یعنی فقط عقیده و عملی که با شریعت اسلام هماهنگ باشد مورد قبول خداوند خواهد بود. بنابراین آنچه پایان یافته است نیازمندی بشر به هدایت تشریحی نیست، بلکه نیازمندی شریعت به تجدید، پایان یافته است. بشر عصر جدید همانند بشر عصر قدیم برای رسیدن به سعادت دنیوی و اخروی به معرفت‌های وحیانی نیازمند است؛ اگرچه از نظر دانش و بینش راه تکامل را پیموده است. ازطرفی امامت در نظر شیعه، میراث و وصیت پیامبر اکرم(ص) و نگاهبان و تبیین کننده دستاوردها و تعالیم آن حضرت

است. امامت از دیدگاه شیعه، با فرضیه بلوغ فکری و عقلانی بشر پس از خاتمیت، در حدی که در فهم و حفظ دین از رهبران الهی بی‌نیاز باشند، منافات دارد. در مقابل این تلقی و فهم عمومی و رسمی، در عصر جدید از سوی برخی متفکران، این تفسیر ارائه شد، که بشر عصر جدید به دلیل رشد علمی و عقلی خود در تشخیص و تعیین راه درست زندگی به تعالیم و رهنمودهای وحیانی نیاز ندارد؛ و اینکه اگر امام نباشد روشنفکر می‌تواند جای امام را بگیرد بدون اینکه به مسأله عصمت امام و مصونیت وی از خطا توجه داشته باشند. در اثر این توهّمات و القائاتی که به این مسأله وارد شده، متوجه می‌شویم که محدوده امامت و خاتمیت به حد کافی شناخته شده نیست و کسانی هستند که نسبت به این مسأله بی‌اطلاع‌اند و سبب گمراهی دیگران می‌شوند. از اینرو سعی شده در این رساله در حد توان به بررسی این مسأله بپردازیم.

1-مسئله پژوهش

از آنجا که خاتمیت و امامت از مباحث اصلی تفکر شیعه است این رساله در صدد یافتن این دو مقوله می‌باشد. طبیعتاً چون نظرات متفاوتی در باب خاتمیت و امامت وجود دارد در دوره معاصر توسط برخی از روشنفکران در این مورد چالش‌هایی طرح شده است. امید می‌رود با یافتن این مواضع و علل، بتوان شبهات را در این زمینه بر طرف کرد.

2-پرسش‌های پژوهش

سوال اصلی

رابطه میان امامت و خاتمیت در آموزه شیعی چیست؟

سوالات فرعی

1-تفاوت ماهیت امامت و خاتمیت در چه اموری است؟

2- چه شبهه‌هایی در پیوند بین امامت و خاتمیت وجود دارد؟

3- شبهات مربوطه به پیوند میان امامت و خاتمیت معمولاً چگونه توجیه می‌شود؟

3- اهداف پژوهش و ضرورت آن

از آنجا که رابطه میان امامت و خاتمیت از مسائل مهم کلامی است در سده اخیر برخی را به این گمان گراییده که اعتقاد به امامت موجب کمرنگ سازی خاتمیت و یا حتی نقض و نفی آن است. در اینجا هدف این است که یک تحول مثبت در روند نگرش انسان به این رویدادها و انتخابی صحیح در مسیر هدایت و کمال ایجاد کنیم؛ که این امر در گرو درک نحوه‌ی نگرش به مسائلی چون، وحی، نبوت، خاتمیت، عصمت و امامت می‌باشد. پژوهش حاضر در صدد تحلیل و بررسی نسبت امامت با خاتمیت می‌باشد.

4- فرضیات پژوهش

1- امام نزول وحی و آوردن شریعت را به عهده ندارد گرچه عهده‌دار تدبیر و سیاست امت است و هدفش اجرای اندیشه‌های نبوی است. ولی رسول به او وحی می‌شود و آن را به دیگران تبلیغ می‌کند. همچنین هدف نبوت ایجاد سلطه در زندگی مردم نیست بلکه هدایت، هدف اصلی پیامبران می‌باشد.

2- تلقی عدم نیاز به راهنما پس از خاتمیت نبوت و شریعت و همچنین تابعیت پیامبر از وحی (و نه فاعلیت و موجودیت وحی از ایشان) از شبهات ناسازگاری اصل امامت با خاتمیت دانسته می‌شود.

3- اگر فلسفه خاتمیت جانشینی هدایت عقلانی و عقل استقرایی و تجربی نسبت به هدایت وحیانی بدانیم و بشر امروز نیازمند آموزه‌های وحیانی نیست. لازمه چنین امری بنابر تعبیر استاد

مطهری ختم دیانت است و نه ختم نبوت و همچنین تأکید بر فاعلیت پیامبر(ص) به معنی دریافت و ادراک از نفس می‌توان به شبهات مطروحه پاسخ گفت.

5-پیشینه پژوهش

هرچند که در حیطة موضوع یادشده کم و بیش بررسی‌های پراکنده و مختصری صورت گرفته، سعی من در این رساله بر این است که ضمن تفاوت با سایر پژوهش‌های انجام شده، عنوان مذکور را با وضوح و گستردگی بیشتری بیان کنم.

از جمله اثرهای مرتبط با این موضوع عبارت‌اند از:

- 1-مجموعه آثار(خاتمیت، ختم نبوت، وحی و نبوت) اثر شهید مطهری.
- 2-وحی و نبوت در قرآن، اثر آیت الله جوادی آملی.
- 3- نقد و بررسی دیدگاه‌هاوشبهات مربوط به خاتمیت از دیدگاه آیات و روایات و عقل (نقل و عقل)، پایان نامه دانشجویی تألیف محسن یار احمدی قرائی.
- 4- بررسی مسئله خاتمیت از دیدگاه شهید مطهری، دکتر شریعتی و علامه اقبال لاهوری، پایان نامه دانشجویی تألیف راضیه عباسی.

فصل اول

کلیات

1-1-مقدمه

با توجه به اینکه در دوره معاصر آرای مختلف و نقدهایی بر مسئله‌ی امامت و خاتمیت وارد شده است و از طرفی هم در بطن امامت و خاتمیت مسائلی از قبیل: امامت، نبوت، خاتمیت، ولایت، عصمت، وحی و معجزه مطرح بوده است بسیاری از منتقدین با استفاده از این واژگان مسئله مذکور را زیر سوال برده‌اند. حال در این فصل بر آنیم تا با ایضاح مفهومی این واژگان درگیری‌های ذهنی منتقدین را پاسخگو باشیم.

1-2-امامت

تعریف واژه امامت : واژه امامت در لغت از ریشه (اَمَّ يَأْم) به معنای قصد کردن است و به معنای فرد یا شی مورد اقتدا و تبعیت، مقدم، طریق و راه، قییم و سرپرست آمده است. امامت در لغت به معنای پیشوایی و رهبری است و هر کسی که متصدی رهبری گروهی شود "امام" نامیده می‌شود، خواه در راه حق باشد یا در راه باطل. اما در اصطلاح علم کلام امامت عبارت است